

УДК 39:94(477.83/.86) "XIX – XX"

ББК 63.3 (4Укр) 52

Л.В. Сливка

**ОСОБЛИВОСТІ ЕТНОСОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ
ДРІБНОШЛЯХЕТСЬКОЇ ВЕРСТВИ НА ПОКУТТІ (XIX – 20-ті рр. XX ст.)**

Стаття присвячена малодослідженій в українській історичній науці соціальній групі населення Покуття – дрібній шляхті. У дослідженні розкриваються особливості розселення дрібношляхетської верстви на Покутті, показується її етносоціальна ідентифікація впродовж XIX – 20-х років XX ст.

Ключові слова: дрібна шляхта, соціальна структура населення, етнічна та соціальна ідентифікація, Покуття.

Серед багатьох різноманітних напрямів сучасної історико-етнологічної науки активно розвивається дослідження етнічної ідентичності певних груп населення. Поєднання вивчення етнічної самосвідомості особи та її соціальної ідентифікації з певною групою ще більше урізноманітнює роботу дослідника. У цьому контексті особливо цікавим видається вивчення самоідентифікації представників шляхетської верстви, у яких поєднувалося два рівні самосвідомості – етнічний і соціальний (шляхетський). Досліджуючи в попередніх розвідках етноідентифікаційні процеси серед дрібної шляхти Галичини, у даній статті звернемо увагу на окремий ареал розселення цієї верстви – Покуття*.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні та розкритті складних, неоднозначних процесів етносоціальної ідентифікації осіб шляхетського походження на Покутті.

У XIX ст. дрібна шляхта являла собою відмінну етносоціальну верству населення Галичини. До неї належали особи, які виводили своє походження з привілейованого шляхетського стану. Завдяки певній цілісності соціальних цінностей та інтересів, що проявлялися в їх свідомості, вони виділялися в окрему групу й проживали компактними поселеннями або розпорошено переважно серед сільського населення.

У науковій і публіцистичній літературі дрібну шляхту означено поняттями "ходачкова", "чиншова", "околишня", "загородова", "засцянка", "загонова", "веретяна", "постоляна", "сірячкова", "кожушкова". До неї належать такі родини: Витвицькі, Височанські, Бережницькі, Березовські, Драгомирецькі, Дрогобицькі, Грабовецькі, Жураківські, Ільницькі, Княгиницькі, Комарницькі, Топольницькі, Терлецькі, Яворські, Арсеничі, Геники та багато інших.

Дрібна шляхта в Галичині, як відмінна етносоціальна верства, в українській історико-етнологічній науці мало досліджувалася. Одним із перших, хто згадав про цю соціальну групу на теренах Покуття, є історик В.Липинський. Вивчаючи участь шляхти у визвольній війні Б.Хмельницького, він писав: "Шляхта взяла участь у Великій українській революції (1648–1657 рр.) не в особі окремих, якихось виняткових одиниць, а як відрубна суспільна верства, що визначалась своїми індивідуальними прикметами і своїми окремими інтересами" [20, с.29]. Численна на галицьких землях шляхетська дрібнота поголовно брала участь у поширених тоді селянських рухах, що охоплювали одне або кілька сіл. Яскравим є приклад Семена Височана, який спромігся за відносно короткий час організувати на Покутті 15-тисячну регулярну армію за допомогою й участю місцевої руської шляхти, до якої належали Березовські, Княгиницькі, Голин-

* За сучасним адміністративним поділом до Покуття належать території Снятинського, Городенківського, Тлумацького, північна частина Тисменицького, більшість Коломийського (без південної частини) районів Івано-Франківської області між річками Дністер і Прут, а на Снятинщині – Прут і Черемош [22].

ські, Скульські, Витвицькі, Драгомирецькі, Грабовецькі, Жураковські та ін. [20, с.137–139].

Сучасний український учений В.Грабовецький у своїх працях чимало уваги приділяє питанню участі вихідців із дрібної шляхти в селянських повстаннях XVII–XVIII ст. на Покутті та Гуцульщині [16]. Відомо, що у військових заворушеннях восени 1648 р. під керівництвом Яремки Поповича до “купи повсталих у місті Товмач приєдналась дрібна українська шляхта з Ісакова – М.Княгиницький, Б.Грабовецький, два зі своїми синами – П.Березовський, Д.Татомир, а з ними немало іншої шляхти” [16, с.11]. Серед польських учених дрібну містечкову шляхту на Покутті досліджував К.Слюсарек [29].

Нечисленні розвідки мемуарного характеру про дрібну шляхту окремих населених пунктів Покуття містяться в спогадах сучасників тих подій. Цінним джерелом вивчення етносоціальних взаємовідносин між селянами та міщанами-шляхтою впродовж кінця XIX – початку XX ст. є щоденник Й.Яворського, уродженця містечка Кулачківці [11]. Не зважаючи на шляхетське походження, автор з іронією описує міщан-шляхтичів і з більшою симпатією ставиться до селян. Народний одяг він називає “красивим селянським строєм”, а шляхетський – “лахи” [11, арк.11]. У спогадах громадських діячів О.Клодницького (1891–1973), І.Макуха (1872–1946 рр.) і о.Гита Войнаровського (1856–1938 рр.) описується про шляхетські поселення Ляцьке Шляхецьке (тепер – с. Липівка Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл.), Хотимир та Озеряни в повіті Товмач (тепер – м. Тлумач Івано-Франківської обл.) [14, 17–19; 21].

Як відомо, дрібна шляхта проживала цілими шляхетськими селами в Галичині, а найбільше – на Прикарпатті: Ільник, Білина Велика, Комарники, Кульчиці, Матків, Березів Нижній і Верхній та багато інших. У ході дослідження цієї соціальної групи виявилось, що певна її частина була розселена й на Покутті.

Зокрема, у повітах Товмач і Надвірна виділявся окремих ареал розселення шляхти. Виходець із тих країв О.Клодницький зазначає: “Осередки української шляхти були в великому числі розсіяні на Підкарпатті й Покутті, а тим самим і на терені Товмаччини. Більшим скупченням була шляхта в Тисмениці з околицею... Дальшим – місцевість Ляцьке Шляхоцьке й Хотимир, де було понад тридцять нащадків шляхти, та Отинія й Отинійщина. Поза тим досить густо розсіяна шляхта по всіх селах” [19, с.857]. За статистичними даними, на початку XX ст. у повіті Товмач дрібна шляхта складала в поселеннях Марківці – 7,3 %, Хотимир – 1,1 %, Нижнів – 0,1 %, Олешів – 0,1 %, Отинія – 0,1 % [2].

До цього центру примикала територія розселення шляхти в повіті Надвірна, що охоплювала села Грабовець, Битьків, Пнів, Цуцилів, Перерісль і тягнулася аж по Ляцьке Шляхецьке в повіті Товмач [12, с.34–36].

Згідно з дослідженнями польських учених, у 30-х роках XX ст. у Городенківському повіті в с. Серафинці проживало 322 шляхетські родини: Бережанські, Березовські, Бачинські, Крижанівські, Княгиницькі, Топольницькі, Терлецькі, Рогозинські; у с. Чернелиця – 188 родин: Окуновські, Скавінські, Воляцькі, Тхоржевські; у с. Тишківці – 111 родин: Княгиницькі, Кульчицькі, Завадовські, Бабінські; у с. Жуків – 103 родини: Богуцькі, Княгиницькі, Коржинські; у с. Живачів – 92 родини: Драгомирецькі, Ільницькі, Матушевські, Ортинські; у с. Ісаків – 91 родина: Березовські, Драгомирецькі, Вітвицькі; у с. Торговиця – 92 родини: Княгиницькі, Вишинські, Левандовські; у с. Гарасимів – 86 родин: Комарницькі, Савицькі; у с. Стрільче – 83 родини: Боберські, Ільницькі, Левицькі; у с. Незвисько – 76 родин: Кобилянські, Липинські, Чарковські, Глинські; у с. Вікно – 72 родини: Березовські, Косинські, Лукасевич, Тхоржевські; у с. Семаківці – 62 родини: Чернецькі, Чайковські, Садовські, Домбровські; у с. Глушків – 52 родини: Бабинські, Домбровські, Томашевські [12, с.10–15].

У зазначений період у Коломийському повіті в с. Джурків мешкало 168 шляхет-

ських родин, серед яких Чернецькі та Драгомирецькі; у с. Росохач – 78 родин, серед яких Лазаревські та Рутковські; у с. Підгайчики – 107 родин, серед яких Балинські, Гаєвські, Якубовські; у с. Замулинці – 68 родин, серед яких Чернецькі та Воловські; у с. Сороки – 123 родини, серед яких Княгиницькі, Крижанівські [12, s. 21, 24, 27].

На початку ХХ ст. у Снятинському повіті дрібна шляхта складала 0,3–0,4 % в поселеннях Вовчківці, Стеців, Джурів [2].

Загалом, станом на 1938 р. на теренах Станіславського воєводства відносна частка шляхти щодо загальної чисельності населення повіту становила: у повіті Тлумач – 14 %, Городенка – 22 %, Снятин – 12 %, Коломия – 14 % [13, s.4]. Як бачимо, Городенківський повіт відзначався найбільшою кількістю шляхти.

У комплексі етносоціальна ідентифікація проявлялася в поєднанні етнічної та соціальної свідомості дрібної шляхти. Основними етнічними маркерами впродовж ХІХ – початку ХХ ст. у Галичині виступали розмовна мова та віросповідання: для українців – греко-католицьке, поляків – римо-католицьке. Виняток становили латинники – україномовні римо-католики.

Натомість одним з ідентифікаційних маркерів дрібної шляхти як соціальної групи впродовж ХІХ ст. у документах служило означення “nobilis”^{*}, а селян – “agrikola”, “rustici”, “rolnik”, “laboriosa”. Такі означення священники фіксували в метричних книгах новонароджених, вінчаних чи померлих осіб, що свідчило про збереження шляхетської самосвідомості серед частини українського населення.

Після скасування панщини в 1848 р. упродовж другої половини ХІХ ст. осіб шляхетського походження в метричних записах зазначали як “nobilis agrikola” (шляхтич-хлібороб). Наприклад, у документі 1858 р. так записана Антоніна, дочка Івана Яворського “nobilis agrikola” з містечка Кулачківці [5, арк.3 зв.]. Однак у багатьох шляхетських селах у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. зафіксовано для шляхти й селян однакову форму самоназви – “rolnik” або “agrikola”. Водночас більшість шляхетських родин у цьому містечку – Холевінські, Горбулевичі, Бачинські, Петровські, Ільницькі, Крижанівські, Хріновські, Тирські, Печорські, Стефанські, Новаковські, Возняковські, Гутовські, Ясінські, Саєвичі, Керницькі, Красуцькі, Яворські, Мяновські, Ружицькі, Грабовські, Брачковські, Луцькі, Мушинські – у документах зазначалися як “orifex”, що означало ремісник, або “rustici” – селянин [4, арк.26 зв.–36; 5, арк.10 зв.–14 зв.].

У другій половині ХІХ ст. шляхта в м. Кулачківці поділялася на дві конфесійні групи – греко-католиків (родини: Холевінські, Горбулевичі, Бачинські, Петровські, Ільницькі, Крижанівські, Хріновські, Тирські, Печорські, Стефанські, Новаковські, Возняковські, Гутовські, Ясінські) і римо-католиків (родини: Саєвичі, Керницькі, Кржановські, Красуцькі, Яворські, Мяновські, Ружицькі, Грабовські, Брачковські, Петровські, Луцькі, Мушинські, Возняковські) [4, арк.26 зв.–36; 5, арк.10 зв.–14 зв.].

Відомо, що в другій половині ХІХ ст. у с. Олеша мешкало більше десятка шляхетських родин Грабовецьких греко-католицького віросповідання, які до 1869 р. ідентифікували себе як “nobilis”, а пізніше – як “agrikola” [9, арк.1–110].

Означення “nobilis” зустрічаємо в записах с. Марківці. Наприкінці ХІХ ст. шляхтич (“agrikola nobilis”) Іван Загорський із дружиною Марією були хресними дітей сім’ї Михайла Адамовича й Анни Іванюк [8, арк.43, 50]. У цьому селі 1898 р. батьки новонародженого Олександра Фелікс де Остоя-Загорський і Людовіка Рачковська записані як “nobilis” [8, арк.69 зв.]. У 1892 р. Ізабелла Княгінська, “nobilis” із Ляцького Шляхецького, була хресною дочки місцевого священника Вальніцького [8, арк.55].

Однак у другій половині ХІХ ст. у с. Марківці переважаюча більшість шляхецьких родин Лукашевичі, Млиніські, Березовські, Кухарські, Клодницькі, Легозинські,

* “Nobilis” із латинської означає шляхетний (знатний); “agrikola”, “rustici”, “laboriosa” з латинської перекладається селянин, хлібороб, робітник; “rolnik” з польської означає селянин, землероб.

Яворські, Тарнавські, Козаровські, Кржиновські, Мільчановські, Куликовські, Сокальські в документах означалися як “*agrikola*”, що вказувало на нівеляцію шляхетської свідомості [8, арк.1–4, 69–72 зв.]. Разом із тим, у зазначений період майже всі ці родини належали до греко-католицького віросповідання, утворюючи таким чином у Марківцях великий осередок української дрібної шляхти на Покутті [8, арк.1–4]. Цікаво, що ще в 20-х роках ХХ ст. у с. Марківці декілька римо-католицьких родин – Гречиня-Кульчицькі, де Остоя-Загорські, Реловіч-Голинські продовжували титулувати себе як “*nobilis*” [8, арк.117–120].

До такого великого осередку дрібної шляхти греко-католицького віросповідання на Покутті належало й с. Серафинці. Не зважаючи на кількість шляхетських родин, особи з прізвищами Лукашевич, Бачинський, Валігурський, Березовський, Островський, Бучовський, Лучицький, Княгиницький, Топільницький, Захаровський, Чарковський, Онуцький, Крижанівський у метричних записах 70–90-х років ХІХ ст. ідентифікувалися як “*agrikola*” або “*laboriosa*” [3, арк.4–7, 67–70].

Величину цього поселення ілюструють такі дані: загалом серед 32 пар, які взяли шлюб у 1875 р., 15 наречених були шляхетського походження. Схожа тенденція прослідковувалася в 1895 р.: із 21 шлюбної пари 10 наречених – це вихідці із шляхти [3, арк.67–70]. Такі співвідношення свідчать: якщо не половина, то третина населення була шляхтою за походженням. Натомість дані із шематизму за 1900 р. показують, що в селі проживало 3270 греко-католиків, 36 римо-католиків, 205 євреїв [24].

У поселенні Хотимир у 70–80-х роках ХІХ ст. проживала шляхта: Кобилянські, Зубрицькі, Лящевські, Ільницькі, Круховські, Цехановські, Вітвицькі, Томашевські, Красовські, Островські, Рудкевичі, Веронкевичі, які підписувалися в метриках як “*tolnik*” або “*agrikola*” [10, арк.116–140]. До шляхетських родин греко-католицького віросповідання відносилися Кобилянські, Лящевські, Круховські, Ільницькі, Томашевські, Рудкевичі, Зубрицькі, а римо-католицького – Ільницькі, Веронкевичі, Цехановські, Вітвицькі, Кобилянські, Рудкевичі [10, арк.116–140].

Відомо, що наприкінці ХІХ ст. кілька десятків греко-католицьких шляхетських родин Березовських, Кобилянських, Тхоржевських, Якубовських, Лозинських у с. Вікно й декілька родин Одинських та Іваницьких у с. Завалля також ідентифікували себе як “*agrikola*” [6, арк.54–57 зв.; 7, арк.1–6 зв.].

Феноменом збереження шляхетської ідентичності на етнографічних рубежах Покуття було село Ляцьке Шляхецьке. Назва поселення вказувала на відмінне походження його мешканців. Як свідчать документи, шляхта із цього села аж до 1929 р. ідентифікувала себе як “*agrikola nobilis*” [8, арк.107–128]. До шляхетських родин у цьому селі належали Угарницькі, Княгиницькі, Луцькі, Драгомирецькі, Голинські, Сковронські, Вішньовські [8, арк.107–128].

Аналіз метричних книг с. Ляцьке Шляхецьке за 1918–1929 рр. показав, що до шляхетських родин римо-католицького віросповідання належали Угарницькі, Соколовські, Гречиня-Кульчицькі [8, арк.120, 124], а до греко-католицької шляхти – родини Угарницькі, Луцькі, Боваровські, Яворські [8, арк.117–128]. Однак слід відзначити, що більшість осіб із шляхетськими прізвищами, які сповідували греко-католицьке віросповідання, у документах ідентифікувалися як “*agrikola*”, на відміну від римо-католицької шляхти, яка означалася як “*nobilis*”. У той період ми зафіксували тільки одну родину греко-католицького віросповідання – Угарницькі як “*agrikola nobilis*” [8, арк.123].

Складність і неоднозначність етноідентифікаційних процесів підтверджує у своїх мемуарах громадський діяч І.Макух, який із 1907 р. займався адвокатською практикою в повітовому містечку Товмач. Із його спогадів дізнаємося, що на початку ХХ ст. “в судовій окрузі Тисмениця було культурне село Ляцьке Шляхецьке, у якому було стільки української шляхти, що нею можна було обділити кілька повітів”,

натомість у с. Озеряни повіту Товмач загорова польська шляхта складала половину населення [21, с.61, 65].

Значний вплив на релігійну, а відповідно й етнічну ідентифікацію дрібної шляхти в Галичині мали зміна конфесії та змішані шлюби між римо-католиками й греко-католиками. Здебільшого зміна віросповідання особи вела до зміни її етнічної ідентичності. Метричні книги також ілюструють такі шлюби, кількість яких залежала від чисельності парафій різних громад. Відомо, що в Серафинцях укладали змішані шлюби між представниками різних конфесій. Але, порівняно з Кулачківцями, це були поодинокі випадки. Порівняймо дані за 1900 р.: у Кулачківцях на 1700 греко-католиків припадало 926 римо-католиків, натомість у Серафинцях на 3270 греко-католиків – усього 36 римо-католиків [24]. Наприклад, у 1875 р. у Серафинцях із 32 шлюбів тільки в одному випадку зафіксовано змішаний шлюб: римо-католик Деметріус Березовський одружився з Юстиною Ватаманюк греко-католицького віросповідання [3, арк.5].

У метриках чітко відображено належність новонародженого до певної конфесії при умові, якщо батьки належали до різних віросповідань. Діти такого подружжя виховувалися “в обряді батьків згідно зі статтю”: сини – в обряді батька, а дочки – в обряді матері [23, с.25–26, 28–29]. У Кулачківцях 1861 р. новонародженого Йосипа хрестили в костелі, оскільки його батько Андрій Свідерський римо-католик, а мати Катерина Гренюк греко-католицького віросповідання [5, арк.7–10 зв.]. У той же рік новонароджену Магдалену хрестили в костелі, оскільки її мати Катерина Сасвич римо-католицького обряду, а батько Тома Коссован греко-католик [5, арк.7–10 зв.]. Загалом, як показує аналіз метричних книг костелу м. Кулачківці, змішані релігійні шлюби були поширеними серед селян і шляхти.

Таким чином, дослідження показало, що дрібна шляхта на Покутті належала до різних конфесій, що, в основному, підтверджувало її етнічну ідентичність – українську та польську. Разом із тим результати засвідчують наявність української дрібношляхетської верстви в структурі населення Покуття, що заперечує твердження деяких польських учених про виключно польську етнічну приналежність дрібної шляхти*.

Загалом процес ідентифікації особи відбувається за умови протиставлення себе комусь “чужому”, не такому, як “я”. У даному випадку критерієм самоідентифікації була належність до певної соціальної групи: шляхти чи селян (“хлопів”, “мужиків”). В основі цього критерію – різний рівень соціальних статусів представників цих верств у минулому. Шляхта володіла важливою за доби середньовіччя “власністю” – особистою свободою, якої ще довгий час не мали селяни Галичини. Дрібна шляхта формально належала до привілейованого шляхетського стану, що давало їй право перебувати на соціальній драбині вище, ніж закріпачені селяни.

Характерним для дрібної шляхти Покуття було те, що значна частина її проживала в містечках, де нашаровувалася шляхетська й міщанська чи ремісничка (не селянська) свідомість. Сучасний польський дослідник К.Слюсарек на основі дослідження чисельності військовозобов’язаних чоловіків шляхетського походження підрахував відносну кількість дрібної шляхти в покутських містечках. Зокрема, у першій половині XIX ст. у Чернилиці та Гвіздці мешкало по 20 дорослих чоловіків, які могли служити у війську, у Хотимирі й Снятині таких осіб було від 20 до 60, натомість у Городенці, Коломиї, Кулачківцях та Обертині – по 60 і більше шляхтичів [29, с.50–51].

Прикладом містечкової шляхти були шляхетські родини з Кулачківців. Так, у документі 1858 р. зазначали: “кум Гаспарій Крушевський шляхтич чоботар в Кулачківцях” [5, арк.3 зв.]. Водночас більшість згаданих шляхетських родин у цьому містечку в документах зазначалися тільки як “оріфех” – ремісник або “rustici” селянин [4, арк.26 зв.–36; 5, арк.10 зв.–14 зв.].

* Див. праці польських учених Р.Хорошкевича, В.Пульнарівича, П.Саса, К.Слюсарєка [25–29].

Чимало родин дрібної шляхти на Покутті відносилися до статусу “чиншовиків”, які, не відбуваючи панщини, належали до складу підданого населення поміщицького маєтку, сплачували чинш, відробляли окремі повинності й виконували дрібні послуги для двору. Не маючи власної землі, вони користувалися дрібними панськими наділами. Згідно з дослідженнями К.Слюсарєка, упродовж першої половини ХІХ ст. багато чиншової шляхти проживало в покутських містечках і селах – Городенці, Обертині, Стецеві, Кулачківцях, Заваллі та інших [29, s.91]. Відомо, що чиншовики в с. Стеціві, Вікно, Глушків сплачували натуральний податок продуктами, чиншова шляхта в Обертині виконувала обов’язок збирання податків із панських підданих, а в Городенці, Кулачківцях, Дзвинячі вона відпрацьовувала т. зв. “резиденційні” дні, виконуючи різну роботу при дворі [29, s.93].

За матеріальним становищем дрібна шляхта стояла нарівні із селянами й вела однаковий із ними спосіб життя. Проте пам’ять про особливий статус і даровані привілеї змушували вибудовувати цілу конструкцію із соціальних маркерів. Часто вони підкреслювали не етнічну, а соціальну інакшість цієї групи, яка проявлялася в елементах одягу, манері поведінки, відособленому родинному, громадському та релігійному житті.

Під впливом історичних обставин більшість дрібної шляхти пристосувалася до сільського способу життя, перейшовши до традиційного землеробського способу життя. Однак у деяких місцевостях шляхта ототожнювалася з відмінним родом занять, як-от ремеслом чи торгівлею, які вказували на соціальні відмінності шляхетської групи. Зокрема, у Кулачківцях міщани-шляхтичі, на відміну від селян, переважно займалися ремеслом, оскільки вважали його вищим заняттям від рільництва. Й.Яворський згадував: “Батько мав запас зароблених грошей, і коли йому пропонували купно поля, відповідав, що він не хлоп і поля не потребує. Тато легковажив рільництвом так як почував себе шляхтичем” [11, арк.8]. Однак, не зважаючи на виняткове значення ремесла в їхньому житті, вони остаточно не поривали із землеробством: мали побіч будинків земельні ділянки й відгодовували худобу.

“Синдром” шляхетства переносився на шлюбно-сімейні взаємини. Вважаючи себе вищою від селян, шляхта намагалася зберігати “кастову” замкнутість, укладаючи шлюби тільки між собою. Шляхетський титул передавався по чоловічій лінії. Тому, якщо дівчина-шляхтянка виходила заміж за селянина, то їхні діти втрачали статус “nobilis”. Так, у с. Олеша в 50-х роках ХІХ ст. дітей Павла Семеніва й Тетяни Грабовецької записували як “rustici”, тоді як діти Миколи Грабовецького й Анни Козаків зазначені як “nobilis” [9, арк.17 зв., 13 зв.].

Проживаючи в безпосередньому сусідстві із селянами, шляхті важко було зберігати соціальну замкнутість. У Кулачківцях брати Микола та Янко Яворські, шляхетська родина яких мешкала в окрузі “мужиків”, оженилися на селянках. Їх рідний брат Й.Яворський у своєму щоденнику про це писав: “І от що значить між мужиками жити та й виховуватися” [11, арк.11]. У випадку “нерівного” шлюбу між шляхтичем і селянкою шляхта висловлювала своє обурення. “З діда-прадіда шляхоцька кров, здурів і потяг між мужиків. Як я можу людям в очі дивитися, – та батько якби про цю ганьбу знав, то би в труні долілиць перевернувся б”, – говорила мати шляхтича Яна Яворського, коли він женився на селянці Катерині Григорчак. Крім того, вона ніяк не погодилася б жити разом із “мужичкою”, якби невістка не одягла міщанський стрій [11, арк.11–12].

Часто з огляду на невелику кількість шляхти в селах для збереження шляхетської станової замкнутості пару шукали у віддалених селах. Документи с. Олеша фіксують одруження наречених із Долини та Хотимира [9, арк.14 зв.–98 зв.]. Шляхта із с. Ляцьке Шляхецьке шукала пару для одруження в селах Перерісль Надвірнянського повіту, Марківців (повіт Товмач), Грабовець (повіт Богородчани) [8, арк.120, 123].

Згідно зі звичаями батьки давали письмові дозволи на одруження своїх дітей у випадку їхнього неповноліття. Аналіз метричних книг с. Серафинці засвідчив велику кількість таких батьківських дозволів на шлюб їхніх дітей. Так, у 1875 р. із 32 шлюбів у 17 випадках указано дозволи батьків на одруження дітей. При тому, що вік синів досягав 23 років, а дочок 22 років [3, арк.4–7]. Такі дозволи зафіксовані й в інших селах, але не в такій великій кількості. Очевидно, це пояснюється дотриманням норм звичаєвого права в краї аж до кінця ХІХ ст.

Одним із засобів дистанціювання від селян шляхта використовувала поділ місць у церкві під час служіння, намагаючись виділитися з місцевої громади. Зі спогадів Й.Яворського дізнаємося, що в Кулачківцях у церкві шляхтянки ніколи не стояли разом із селянками, оскільки вважали, що там смерділи “хлопські” кожухи. Чоловіки тримались осторонь, бо їх дратував запах старого сала, яким селяни змащували волосся, і дьогтю, яким ті змащували чоботи та постолі [11, арк.13]. Подібна традиція поділу місць у церкві тривалий час зберігалася в селах на Бойківщині, зокрема, Витвиці Долинського району Івано-Франківської області та Нижньому Гусному Турківського району Львівської області.

Одяг дрібної шляхти по селах в основному був подібний до вбрання місцевих селян, але відрізнявся окремими елементами. Дослідники галицької старовини І.Вагилевич та Я.Головацький зазначали, що на побутовому рівні цієї соціальної верстви яскраво проявлялись елементи міщанства, особливо це було помітно в манері одягатися [1, арк.16; 15, с.23]. Зокрема, у повіті Товмач шляхта носила міщанське вбрання, так зване шляхетське, але воно було дешеве й неякісне [18, с.878]. Й.Яворський писав, що його брат Янко після одруження із селянкою замість пошити міщанське пальто чи “футро”, “стратив всяке почуття міщанської гідності і став ходити в мужицькому кожусі” [11, арк.11–12].

Елементом міщанства та нововведенням у чоловічому одязі шляхти на початку ХХ ст. була краватка. Зокрема, її носили шляхтичі в повіті Товмач, часом запинаячи сорочку білим порцеляновим гудзиком. Про таких селяни говорили “шляхтич із гудзиком” або “шляхтич із шпичкою, а навіть краваткою” [18, с.878]. У Кулачківцях шляхтичі носили “блюзи” та камізьки, а селяни одягали сорочки й кептарі [11, арк.12]. Жінки-шляхтянки в цьому містечку на відміну від селянок наприкінці ХІХ ст. носили спідницю без обгортки [11, арк.11–12]. У Хотимирі Коломийського повіту в 60-х роках ХІХ ст. шляхта шила верхній одяг – капоти іншого крою, ніж “мужицький сердак” [15, с.26]. Різновидом верхнього одягу шляхтичів була чемерка, або чамарка. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у повіті Товмач шляхта за верхній одяг мала плащі – “чемерки” з вовняної тканини власної роботи або фабричного виробництва, шитого на міський покрій. Узимку вона одягала білі кожухи, які відрізнялися від селянських пошиттям та оздобленням [18, с.878].

Таким чином, вивчення етноідентифікаційних процесів у шляхетському середовищі на Покутті проілюструвало їхню неоднозначність і показало, що вони залежали від багатьох чинників. Однак можемо стверджувати, що велика частина шляхетських родин на Покутті ідентифікувала себе з українцями.

Не зважаючи на сільський спосіб життя, серед дрібної шляхти впродовж ХІХ – початку ХХ ст. зберігалася почуття винятковості чи відмінності від селян. Ця шляхетська свідомість підкреслювалася в побуті. У вбранні цієї групи населення мали місце елементи міської культури. Міський фасон був обраний шляхтою не випадково. Міська культура Галичини сприймалася нею як більш “цивілізована” порівняно з простонародною сільською. Усвідомлене чи підсвідоме бажання вести притаманний аристократії ХІХ ст. спосіб життя змушувало дрібних шляхтичів у міру матеріальних статків копіювати зразки “міської моди”, що не завжди відповідало дійсному сільському

укладу, тому набувало інколи гротескних проявів і викликало іронічні зауваження сучасників.

Однак при дослідженні матеріальної культури шляхти слід бути обережним, оскільки можна зіткнутися з фактом напашування відмінного етнічного походження й соціального статусу. Як-от, у випадку, коли особи були одночасно шляхетського й польського походження, а отже, й відрізнялися в побуті й одягом від української шляхти та селян.

1. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. I, 4342. – 39 арк.
2. Там само, ф. 9, спр. 275. – 633 арк.
3. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. 631, оп. 1, спр. 158. – 72 арк.
4. Там само, ф. 631, оп. 1, спр. 551. – 120 арк.
5. Там само, ф. 631, оп. 1, спр. 552. – 144 арк.
6. Там само, ф. 631, оп. 2, спр. 14. – 520 арк.
7. Там само, ф. 631, оп. 2, спр. 55. – 67 арк.
8. Там само, ф. 631, оп. 2, спр. 58. – 138 арк.
9. Там само, ф. 631, оп. 2, спр. 64. – 529 арк.
10. Там само, ф. 631, оп. 2, спр. 66. – 113 арк.
11. Родинний архів О.Мандзюк (Яворської). Спогади Йосипа Яворського від 1.03.1962 р. – 27.03.1962 р. – 24 арк.
12. Archiwum Akt Nowych. Zespul 71/11, Sygnatura 21. – 78 str.
13. Archiwum Akt Nowych. Zespul 71/11, Sygnatura 24. – 80 str.
14. Войнаровський Тит. Низка споминів з мого життя / Тит Войнаровський // Історичні постаті Галичини XIX – XX ст. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1961. – С. 15–75.
15. Головацкий Я. О костюмахъ или народномъ убранствѣ русиновъ или русскихъ въ Галичинѣ и Сѣверовосточной Венгрии / Я. Головацкий. – Пг., 1868. – 67 с.
16. Грабовецький В. Семен Височан / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1995. – 32 с.
17. Клодницький О. Весілля на Товмаччині / О. Клодницький // Альманах Станіславівської землі : у 2 т. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 889–893.
18. Клодницький О. Народний побут, звичаї і фольклор Товмаччини / О. Клодницький // Альманах Станіславівської землі : у 2 т. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 876–888.
19. Клодницький О. Товмаччина до Другої світової війни / О. Клодницький // Альманах Станіславівської землі : у 2 т. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 853–857.
20. Липинський В. Твори / В. Липинський. – Філадельфія, Пенсільванія, 1980. – Т. 2 : Участь шляхти у Великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. – 637 с.
21. Макух І. На народній службі: Спогади / І. Макух. – К. : Основні цінності, 2001. – 572 с.
22. Паньків М. Етнографічні групи: тенденції розвитку / М. Паньків // Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект : монографія / В. В. Грешук, В. І. Кононенко, М. П. Лесюк, М. І. Паньків, М. Д. Ромашук, С. І. Хороб та інші. – К. ; Івано-Франківськ, 2006. – С. 8–54.
23. Право церковное о отношеніяхъ обрядовъ обохъ въ Галиціи, греческо-католического, славянского Русиновъ и латинского Поляковъ. – Львовъ, 1865. – 123 с.
24. Шематизмъ всего клира Греко-Католицкои Епархіи Станиславовскои на рокъ Божій 1900. – въ Станиславовѣ, 1900. – 212 с.
25. Horoszkiewicz R. Szlachta zaściankowa na ziemiach Wschodnich / R. Horoszkiewicz. – Pinsk, 1937. – Wyd.II. – 40 s.
26. Pulnarowicz W. Rycerstwo Polskie Podkarpacia / W. Pulnarowicz. – Przemyśl, 1937. – 79 s.
27. Pulnarowicz W. U źródeł Sanu, Stryja i Dniestru (Historja powiatu turczanskiego) / W. Pulnarowicz.. – Turka, 1929. – 144 s.
28. Sas P. Szlachta zagrodowa / P. Sas. – б. м., б. р. – 32 s.
29. Ślusarek K. Drobną szlachta w Galicji 1772–1848 / K. Ślusarek. – Kraków, 1994. – 294 s.

The petty nobility in Pokuttia region was characterized by mutual interdependence of ethnical and social identification. The representatives of this social group were Ukrainians by the language and Greek-catholic by the confession. It's noble identification was differ in comparison with peasant's one. Social identification of the petty nobility is developed in self-identification, surnames, lordly attitude towards of peasants, traditional culture, religious and family life.

Key words: petty nobility, ethnical and social identification, Pokuttia region.